

't inschrien

dertigste jaargang nr. 3, juli 1998

kwartaaluitgave van het

VAN DEINSE INSTITUUT

'T INSCHRIEN

VAN DEINSE INSTITUUT - TWENTSE AKADEMIE VOOR STREEKCULTUUR

*Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.***Redactie:**

A.J. Bolusset-Brunt, Parijs/Delden

A. Buter, Neede

H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J.J.H. Meijer, Hengelo

A.L.A. Wevers, Hengelo

Eindredacteur:

M. Paskamp-van Santen, Mander

Administratie:

Van Deirse Instituut,

Het Elderinkshuis

De Klomp 35, 7511 DG Enschede

Tel. 053-4334577, Telefax 053-4340744

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (excl. verzendkosten)

Postrekening nr. 7460146

Rabobank Enschede rek nr. 31.67.32.311,

Giro Rabobank nr.90.20.08

t.n.v. penningmeester Van Deirse Instituut

INHOUD

- Uit het Elderinkshuis 1
- Streektaalconsulent
- A. Buter 6
- Lief en meisjesachtig
- R. Luiten 9
- Het Agnesklooster te Oldenzaal
- E. Ulrich/H. Wieringa 15
- Herinneringen aan het
Elderinkshuis - A. Fortuin 20
- De Oelerschool vóór 1900
- J.W. Hakstegen 23
- Rubriek 'Zwaleman'
- A. Buter 27
- Boekennieuws/mededelingen 29
- Mededelingen 30

Aanleveren kopij

Artikelen voor 't Inschrien (zo mogelijk) aanleveren op **diskette** in een doorlopende tekst. Alleen alinea's aangeven, verder **alle** opmaak achterwege laten (dus ook geen afbreekfunctie gebruiken). Op de bij de diskette te voegen **uitdraai** kunnen alle wensen betreffende de opmaak worden aangegeven.

Redactieadres:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander. Tel. 0541-680470

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie. Vormgeving & Druk: SOWECO Almelo. [ISSN 0166-3984]

DERTIG JAAR 't INSCHRIEN

J.J.H. Meijer

Bij het verschijnen van dit nummer op 1 juli 1998 is het precies dertig jaar geleden dat het eerste nummer van 't Inschrien verscheen. Ter gelegenheid daarvan leek het ons goed de lezer van dit blad een beeld te geven van de ontstaansgeschiedenis.

Zoals bekend is 't Inschrien ontstaan als huisorgaan van de Vereniging 'Oudheidkamer Twente'. De bedoeling was, dat het een contactorgaan voor alle Twentse oudheidkundige verenigingen zou worden. Die opzet paste in de wijze van denken van het Oudheidkamer Twente-bestuur van die tijd:

De Vereniging was opgericht door een aantal mensen die er op uit waren het op dat moment nog aanwezige Twentse culturele erfgoed voor het nageslacht te bewaren. Men slaagde daarin uitstekend. Er werd, ook dankzij forse schenkingen van vermogende (bestuurs)leden, snel een collectie van formaat opgebouwd. Een in de Enschedese binnenstad verworven pand bleek al snel te klein te zijn om die collectie te kunnen herbergen en tentoon te stellen. De bouw van het Rijksmuseum in Enschede, uitdrukkelijk ook bedoeld als onderkomen voor de Oudheidkamer Twente, bracht soulaas. Onze collectie was een belangrijke aanvulling op de kunstcollectie van de stichter, Jan Bernhard van Heek. In de omvang van het toenmalige museum was er ook een redelijk evenwicht tussen de beide collecties. En de collectie van onze vereniging was dermate uitgebreid, dat we ook de andere museale instellingen in Twente op bruikleenbasis van belangrijk expositiemateriaal konden voorzien.

Er was een zeer sterke verwevenheid tussen museumleiding en Oudheidkamerbestuur: bestuursleden Van Deinse en Dingeldein traden in dienst van het museum, conservatoren/directeuren Hijzeler en Hulshoff waren lid van dagelijks bestuur van de Vereniging. Het was daarom niet vreemd, dat het Oudheidkamerbestuur zich tot in de jaren-70 in de eerste plaats beschouwde als een museale organisatie en voor Twente zelfs als de overkoepelende museumorganisatie. De collectie, waartoe we ook moeten rekenen de vrij unieke bibliotheek, was de bron voor tentoonstellingen, maar ook voor publicaties en lezingen: vanuit die collectie waren het (bestuurs)leden van onze Vereniging, die publiceerden over het culturele erfgoed en de (pre)historie van ons gewest. De presentatie van onze collectie in het Rijksmuseum Twente, de verschijnende publicaties en de in toenemende mate georganiseerde lezingen, leidden tot een steeds bredere belangstelling voor de streekcultuur en tot een stijging van het ledental van de Vereniging.

Het hart van de Vereniging, dat waar alles op gericht bleef, was de collectie. Steeds meer mensen wilden zich gaan bezighouden met de actieve beoefening van (pre)historisch onderzoek. Om het niveau van dit onderzoek omhoog te brengen, werd

in de jaren-60 begonnen met het organiseren van cursussen Oud Schrift, toegankelijk voor leden van onze eigen Vereniging. Omdat in het Oudheidkamer Twente-bestuur nog steeds het gevoel bestond mede-verantwoordelijk te zijn voor de overige Twentse culturele verenigingen, werden de cursussen ook toegankelijk gemaakt voor leden van die verenigingen. Spoedig werd 'Oud Schrift' gevolgd door andere cursussen. Er ontstond een tot dan toe ongekende golf van streekculturele activiteiten, zich uitend in het ontstaan van nieuwe streekculturele verenigingen, bijna per buurtschap.

Het Oudheidkamerbestuur kwam geleidelijk tot het besef, dat men leiding moest geven aan meer dan alleen een strikt museale organisatie. Dat voortschrijdend inzicht was, naast intensivering van cursus- en publicatiebeleid, aanzet tot het uitgeven van, wat we toen noemden, een contactorgaan. Enerzijds, nog sterk verbonden aan de opvatting, dat we de centrale Twentse museumorganisatie vormden, wilden we onze coördinerende rol blijven vervullen en met ons blad een platform zijn voor Twente: een informatiepunt van alles wat er in Twente op streekcultureel gebied gaande was. Anderzijds wilden we een opvang bieden voor de vele nieuwe schrijvers om hun artikelen, begeleid door een kundige redactie, te kunnen publiceren en vast te leggen voor het nageslacht.

Ondergetekende werd door onze toenmalige voorzitter, Dick Jordaan JGHzn, gevraagd als informateur voor een te vormen redactie op te treden. Het krachtenveld van dat moment verkennend, was de keuze voor een redactie gauw gemaakt: Adriaan Buter, bekend streekcultuurjournalist (dit jaar tachtig jaar geworden), nog steeds, met een onderbreking van enkele jaren, actief lid van de redactie, Herman Hagens, wetenschappelijk medewerker en later conservator van het Rijksmuseum Twenthe, bekend publicist en gezien spreker op vele streekculturele bijeenkomsten, Jan Overbeeke, noest onderzoeker en publicist. Ondergetekende werd vanuit het bestuur van de Oudheidkamer belast met de eindredactie.

De eerste paar jaren van ons bestaan hebben we zwaar getrokken aan de coördinerende rol van 't Inschrien. Vertegenwoordigers van alle verwante organisaties in Twente werden uitgenodigd in het blad te participeren, hun activiteiten aldaar aan te kondigen, hun nieuws daar neer te leggen. Op den duur bleek, dat dit alleen te realiseren was, door de anderen daar intensief op te bevragen. Echte behoefte aan zo'n Twents platform bleek er niet te bestaan. Gaandeweg ontwikkelde elke vereniging zijn eigen maand-, kwartaal- of jaarblad. Allengs ging men zich meer concentreren op de eigen Vereniging en de activiteiten daarin. De personele unie tussen redactiecommissie, cursuscommissie en publicatiecommissie en daarnaast de contacten met de commissies of individuen welke zich bezig hielden met onze collectie, leidden er toe, dat we toegang kregen tot een uitgebreid netwerk aan scribenten. Dat maakte 't Inschrien tot wat het geworden, en tot en met 1996 gebleven is: het huisorgaan van de Vereniging

'Oudheidkamer Twente', rijk gevuld met in het algemeen artikelen van een stevig niveau over alle facetten van de Twentse cultuur en geschiedenis.

Na het samengaan van de Oudheidkamer Twente en de Twente Akademie in het nieuwe Van Deinse Instituut bleven uiterlijk en titel van ons blad gehandhaafd.

De bestaande taakstelling werd aangevuld met het brengen van nieuws uit dit Instituut.

De huidige redactie, bestaande uit Aafke Bolusset-Brunt, Adriaan Buter, Herman Hagens, Helmig Kleerebezem, Egon Wevers en ondergetekende, sinds 1990 onder leiding van eindredacteur Greet P a s k a m p - v a n Santen, zet zich er voor in de geïnteresseerde lezer te voorzien van artikelen en informatie over onze Twentse historie en cultuur, met handhaving van het bereikte niveau.

...uit het Elderinkshuis

WISSELING VAN DE WACHT

Nee nieuws is het eigenlijk al niet meer. We zijn er al weer mee vertrouwd. Hoewel als je er over nadenkt realiseer je je dat we nauwelijks de tijd hebben gekregen om over dit 'nieuws' na te denken. Woensdagmorgen 18 februari een telefoontje uit Ootmarsum. "Thea, ik ben benoemd tot burgemeester in St.Anthonis en wel per 1 maart". Verpletterd zwijgen aan mijn kant.

Jos Verbeeten, onze voorzitter gaat weg. Nog 10 dagen!! Punt uit.

Natuurlijk zijn we blij voor hem. Een felicitatie waard. Zeker weten. Maar ons overviel het wel. Ook zeker weten.

Jos Verbeeten. Na de fusie werd hij de eerste voorzitter van het Van Deirse Instituut, de Twentse Academie voor Streekcultuur. Ik noem ook de 'ondertitel' omdat juist die Twentse streekcultuur in hoge mate zijn interesse had. Hij kwam van buiten maar nestelde zich wonderlijk snel in onze regio. In de kortste keren was hij goed op de hoogte van de lokale en regionale cultuur. Door zijn kennis, zijn enthousiasme, zijn bestuurlijke slagvaardigheid was hij een voorzitter die ons nieuwe instituut goed kon gebruiken. We hebben dan ook zeer plezierig binnen dat bestuur kunnen werken.

Op een moment van afscheid komen altijd de herinneringen op je af. Jos Verbeeten is een heel goede herinnering. Vanaf deze plaats willen we hem nog eens hartelijk bedanken en hem en zijn gezin een heel goede tijd toewensen in St.Anthonis.

En dan zijn laatste advies: vraag Bert van der Vegt, burgemeester van Ambt Delden (tot 1 mei 1998) om voorzitter te worden.

We zijn met een bestuursdelegatie naar Ambt Delden gereisd en hebben Bert van der Vegt gevraagd Jos Verbeeten op te volgen. En gelukkig hebben we nu per 1 mei in zijn persoon een nieuwe voorzitter. Bert van der Vegt heeft zich al van alle kanten laten voorlichten over ons instituut en zal van nu af aan aan het roer staan. We denken en hopen dat dat ook bij hem in vertrouwde handen zal zijn. Hij heeft al jaren gearbeid in het Twentse als - zoals dat toen nog heette - hoofd ener school, als wethouder en als burgemeester.

Bert van der Vegt, hartelijk welkom, we hopen je vaak in het Elderinkshuis te zien om kennis te maken met onze medewerkers. De activiteiten van het Van Deirse Instituut zijn heel boeiend, heel divers en heel uitgebreid. Veel succes!

Thea Kroese

Twente

Daor lig tussen Dinkel en Regge
 Jos, veur oe en veur oen vrouw
 een riege uren
 vol gebeurtenissen
 die samen kostbare joaren vormt.
 De meute weerd um te gedeanken.
 Bi-j toeval wörden ie eplaant
 in dizze hof,
 in dizze tune van oons laand.
 Ie beiden waren vromde plaanten
 van wieden inevoerd,
 mar akkederden gloepens mooi
 in dit gewest.
 Zuver estemd as ieluu waren,
 metdelend van oezölf,
 in sterke andacht,
 warm!
 Metwarkend an

o onze streekcultuur
 as onvervalste Twenten.
 Tukkers bienoa onder de Tukkers.
 Heel zunigan loat wi-j oe goan.
 Da-j noe ok heurt tot o onze kundigheid
 in daankensweerd.
 Ieluu waren noabers in de noaberschap.
 Ie kennen oen noaberplicht
 in groot verbaand.
 Wi-j zult dat niet vergeten.
 En noe voert het lot uut Twente oe weg.
 Mar blief het toch ieuwig gedeanken.
 Gien aandere landstreek,
 hoe mooi as ze ok zegt,
 kan 't zölfde as Twente oe scheanken!
 Goodgoan!

Geschreven en uitgesproken door de directeur Thea Kroese tijdens de afscheidsreceptie van voorzitter Jos Verbeeten.

JAARVERGADERING VERENIGING 'OUDHEIDKAMER TWENTE' 1997

Door omstandigheden is het niet mogelijk gebleken om de jaarvergadering 1997, die gehouden zou worden op 20 april 1998, doorgang te laten vinden.

De aanwezige leden van de vereniging hebben op 20 april geaccordeerd dat de jaarvergadering 1997 gehouden zal worden op de eerste lezingavond van het seizoen 1998-1999 en wel op **maandag 5 oktober**. Omdat het volgende nummer van 't Inschrien pas in de loop van oktober zal verschijnen, te laat voor deze datum, treffen de leden van de Vereniging 'Oudheidkamer Twente' dan ook nu aan:

- de agenda voor de te houden jaarvergadering op 5 oktober 1998
- de notulen van de jaarvergadering van 21 april 1997
- het jaarverslag 1997
- de staat van inkomsten en uitgaven over 1997 en de balans per 31 december 1997

F.G.B.A. Roeloffzen
 voorzitter Ver. 'Oudheidkamer Twente'

PERSONEEL

Welkom aan nieuwe vrijwilligster: Mevrouw Annemarie Klein Snuverink. Zij zal ons uitgaven-fonds promoten, met name door de boekhandels in de regio te bezoeken en ter plekke het fonds onder de aandacht brengen, voorraden aanvullen, bevorderen dat de uitgaven die aandacht in de winkels krijgen die ze verdienen, enz. Het is uit de (Gelderse) praktijk duidelijk gebleken dat deze manier van werken aanbeveling verdient. Inmiddels zijn de eerste bezoeken afgelegd. De reacties blijken positief. Nogmaals: welkom!

'KAMER 16' VAN HET VDI - DE KAARTENAFDELING

Op de eerste verdieping van het statige Elderinkshuis zijn diverse afdelingen van het Van Deins Instituut gevestigd. Eén ervan is de kaartenafdeling, waar meer dan duizend geografische kaarten en atlassen opgeslagen zijn. Die hoeveelheid van landkaarten 'dekt' in de eerste plaats het gebied van Twente, maar tevens de aan Twente grenzende streken zoals Salland, de Achterhoek en aangrenzend Duits gebied.

Leden van de Oudheidkamer Twente zijn bevoegd om inzage te hebben in deze verzameling, zij het, dat de toegang tot 'kamer 16' wel onder geleide van een van de beheerders dient te geschieden. Deze beheerders - Jan Reijsoo en Jan de Winter - zijn bereid om informatie te verschaffen over de geschiedenis van deze kaarten en over alle bijzonderheden die erin opgetekend zijn.

Bovendien zijn alle gegevens van de - nu al - 1249 kaarten ingeschreven in een register en opgeslagen in een computerprogramma. De bedoeling daarvan is de bereikbaarheid van de verzameling te vergroten.

Leden van ons VDI kunnen kaarten, gegevens etc. gratis inzien, terwijl eventuele reproducties tegen kostprijs kunnen worden geleverd.

Regelmatig hebben wij al mensen met de meest uiteenlopende vragen van dienst kunnen zijn. Eén categorie willen wij noemen: dat zijn de liefhebbers die - meestal vrijwillig - op zich genomen hebben tentoonstellingen in te richten en die daartoe - onder bepaalde voorwaarden! - ook onze kaarten in bruikleen kunnen krijgen.

Welk soort kaarten liggen er nu in die 'kamer 16' van het VDI opgeslagen? Dat zijn in de eerste plaats topografische kaarten - stafkaarten zo u wilt. Ze zijn op linnen geplakt, meestal schaal 1 : 25.000 en geven gezamenlijk een perfect beeld van Twente in de laatste honderd jaar. Daarnaast een enorme variatie van kadasterkaarten, fiets- en wandelroutes, waterkaarten en vele andere. Atlassen zijn ook in vrij groten getale aanwezig, hoewel een deel daarvan is ondergebracht in de op dezelfde etage aanwezige bibliotheek. De oudste stukken dateren al uit de 16de en 17de eeuw en worden uiteraard zéér zorgvuldig behandeld.

Naast geografische informatie is het inzien van deze landkaarten ook een wandeling door de historie.

Mocht er belangstelling bestaan om eens een bezoek te brengen aan de kaartenafdeling van het VDI: we houden elke vrijdagmorgen zitting van 10-12 uur, maar belt u ons s.v.p. eerst even op voor het maken van een afspraak.

Tel. VDI: 053-4334577, Jan Reijsoo: 053-4353332, Jan de Winter: 053-4351052

Jan Reijsoo

PRESENTATIE TWENTS GEZANGENBOEK

Op donderdag 11 juni werd het 'Liedboek' van Gerrit Morsink gepresenteerd.

Zo'n bundel is een indrukwekkende prestatie, want in het Liedboek der Kerken zijn 491 gezangen opgeno-

men; de dichter stond dus voor de opgaaft om heel wat coupletten te vertalen! Berijmingen vertalen is geen eenvoudig werk. Neem de Bijbelliederen: je zit vast aan de noodzaak om zo getrouw mogelijk de kwaliteit van de oorspronkelijke dichter te handhaven, die op zijn beurt vast zat aan een zo getrouw mogelijke weergave van het desbetreffende bijbeltekstgedeelte. En dat was ook al weer een vertaling van de grondtekst, zodat er riskante sprongen over diverse afgronden genomen moesten worden. Vervolgens staat het aantal lettergrepen vrijwel vast, omdat de regels gezongen moeten worden op de noten die erboven staan.

Vervolgens moet de uitgever dan maar zien fondsen te vinden waarmee zo'n omvangrijke bijbel gefinancierd kan worden. Zo groot is het "afzetgebied" nu ook niet bepaald, en stel dat de landelijke kerken er snel in slagen om een nieuw Liedboek (werktitel Liedboek 2000) "op de markt te krijgen", dan is dat wellicht ook weer niet bevorderlijk voor de afzet, ook al heb je dan in Twente en omgeving toch een schat aan liederen waaruit volop geput kan worden tijdens streektaal-kerkdiensten. Overigens: streektaal-liederenbundels worden lang niet altijd alleen maar bij het zingen gebruikt, ook bij rouwdiensten en andere gelegenheden declameert men uit dergelijke bundels.

De emeritus-predikant Gerrit Morsink werd geboren in Wierden, vader kwam uit Enter, moeder uit Rijssen. Alle reden dus om de presentatie in het gemeentehuis van Wierden te doen plaatsvinden, ook al woont Morsink sinds 1978 in Aalten, (waar overigens wel de bundel met 150 psalmen in 1993 werd aangeboden). Wierden, Enter en Rijssen, een driehoek van plaatsen die maximaal 8 km uit elkaar liggen. Met duidelijke verschillen: *tweeë, drieë, zeuwne* (Riessens); *tweië, drieë, zuuwne*, (Enters).

Van die "meertaligheid" heeft hij, blijkens het voorwoord, dankbaar gebruik gemaakt, al heeft hij al te vrijmoedige "mixage" willen voorkomen: in eenzelfde lied komen niet zowel *ie bint* als *ie zint* voor, of *du hest* en *ie hebt*.

Een fragment uit het voorwoord: *Ik hebbe dr mij op too-elegd zó te schrievan dat alle leder in de kaarke könt wörden ezungen mear teglieke ook op de maarkt duur 'Jan-en-alleman' wórdt begreppen. Ik spölle mear op één toetsenbord en gebroeke óók dee reductievormen a-j, zö-j, ma-k, wi-k, enz. Dee hoof ik neet oet mekaar te pluurn um netjes veur 'n dag te komn. De reductie zölf is riekdom.*

Een immense klus, 't is de móaite weard um doar de pette vuur of te zetten!

Twents Gezangenboek, ISBN 90 73854 17 2, ICS-Nederland, Leersum.

STIP IN DE PAN, DE TWENTSE KEUKEN VROEGER EN NU

Twee VDI-mensen, Thea Kroese en André Hottenhuis (en diens ega Han Weustink) hebben een succesvol boek op de markt gebracht. De VDI-presentatie vond plaats bij ROC Oost-Nederland, in de Horecaopleiding in Almelo. De recepten, uitgedokterd en van interessant commentaar voorzien door het echtpaar Hottenhuis, werden via RTV-Oost in de praktijk getoetst in het vrijdagavond-programma, uitgeverij Gherre in Terborg gaf het boek prachtig vorm. Op het titelblad is als advies nog meegegeven: *het hoof nich op, al smaakt 't lekker.*

Echte spekpankook wordt gebakken in de hete pan met een paar dikke plakken vet spek. In het vet giet u het beslag en na alle eerder beschreven handelingen is er een pannenkoek vol nostalgie.

Bij dit recept staat een kanttekening: 'Wel zich in de pankook vast et, kan zich in de kernmelk wier los etten'. Dat lijkt op de uitspraak van de vroegere Rijssense arts Stokkers: 'De boeren vret zich zeek in de

pannenkoke, mear ze zoekt zich gezond met de kaarmenmelk'. (Die uitspraak wordt overigens aan meer doktoren toegeschreven, o.a. aan dokter Wortelboer van Ootmarsum)

Het is misschien niet onverstandig om naast 'Stip in de pan' meteen ook maar een Montignac-uitgave te kopen om het gezonde evenwicht te bewaren.

Wie het boek koopt via het VDI steunt de eigen kas, koopt daarom in den vreemde niet wat 't eigen instituut U biedt!

ISBN 90-72439-50-3

VAN DE DIALECTCONSULENT

Wat doet een dialect-consulent zoal?

We zijn nu een kwartaal aan de slag. Werk genoeg, van alle kanten worden impulsen aangedragen en het is de kunst om niet te verdrinken of alles tegelijk te willen doen.

Allereerst het **GOS-project**. Dat wordt in Overijssel gedragen door Maaïke Schoorlemmer, die in Kampen het project leidt. De twee dialect-consulenten hebben de laatste tijd contacten gelegd met 'het veld', in Twente 30 dorpen en steden, en dan proberen om op elke locatie een groepje te (laten) vormen met een contactpersoon. In de rest van Overijssel zijn zo ook 30 plaatsen benaderd. Het streven was om eind mei de eerste vragenlijst de deur uit te krijgen. Na de vakantie wordt dan geregeld een vragenlijst verzonden, steeds handelend over een bepaald thema (huis en hof, mens en dier, enz.). Voor het GOS-project heeft het Wald-project van het Staring-Instituut model gestaan. Daar zijn de medewerkers al 13 jaar aan de slag. Af en toe komen ze bij elkaar, zoals op 13 mei j.l. in De Rode Leeuw in Terborg, en dan worden ervaringen uitgewisseld en verdere contacten gelegd. Het onderzoek heeft dus meerwaarde, er bestaat op die manier een hecht netwerk, verspreid over de hele provincie.

Naast het werk aan het GOS-project wordt van de streektaalconsulent verwacht dat de streektaal op allerlei manieren 'gepromoot' wordt. Het terrein blijkt oeverloos, maar ook heel interessant. Op het gebied van de religie (ondersteuning presentatie van het Gezangenboek van Morsink), voorts de Twentse Andacht in Tweekelo, 9 zondagmiddagen in augustus en september (meewerken aan de opzet en de realisatie).

Er is daar in de namiddag telkens een 'gastheer/gastvrouw' die iets verkondigt in het dialect, met muzikale bijdrage. Er worden lessen ontwikkeld voor basisscholen en voortgezet onderwijs. Er lopen een paar projecten: oorlog, bevrijding, vrede; poëzie op basisschool en in voortgezet onderwijs, enz. Ook staan projecten op stapel met proza-teksten.

Het is ons inmiddels opgevallen dat er voor peuters en kleuters veel meer materiaal is in Salland, Drenthe en de Stellingwerven dan in Twente. Wie iets zou kunnen schrijven voor deze doelgroep: hartelijk aanbevelen!

Het blijkt duidelijk dat er nog veel (teveel) Tukkers zijn die zich nog altijd afvragen waarom dat dialect nu zo belangrijk is. Nog erger: die van mening zijn dat het over en uit is met het Twents. Getuige het gedicht van Herman Haverkate in De Nieje Tied:

De bosschop verstoan

Mien moo, vrogger,
reurn zich aait in t plat.
Ik zol t ok wa wiln,
Mer dee tied he'w ehad.

De sproak van mien moo,
De bosschop verstoan,
Dat is in al dee joarn
Verleurn egoan.

Doarum zwieg ik stille.
Doarum proat ik gin plat.
De leu vestoat t nich meer,
Dee tied he'w ehad.

Een fraai staaltje van doemdenken. Het bedrijfsleven weet wel beter, daar wordt de streektaal gezien als een prima, volkomen legaal smeermiddel om contacten te leggen en te onderhouden. Hoog tijd voor een uitgebreid en gedegen onderzoek op de industrie-terreinen! Ook de agrarische sector beseft dat de eigen identiteit van grote waarde kan zijn om zich te handhaven, nu de bio-industrie volop ter discussie staat. Zoeken naar vormen van 'uitbaten' van het eigene, waarbij ook de streektaal een rol speelt. Niet afleren maar bevorderen!

Streektaal en drama

Tijdens de jaarvergadering van de Kreenk veur de Twentse Sproak kwam een onderwerp aan de orde dat heel interessant was: van toneelgroep Ernst en Luym' uit Saasveld waren de regisseur, de schrijver en de hoofdrolspeler van het dit jaar opgevoerde stuk uitgenodigd om informatie te geven over toneel in de streektaal. André Hottenhuis hield als een Twentse Paul Witteman het gesprek gaande.

Gerit Voskes had het stuk geschreven. Toneeluitgeverij Vink in Alkmaar nam het stuk op in zijn fonds en het werd door diverse toneelgroepen, verspreid door het hele land, aangekocht.

Dat gold ook voor het gezelschap in Soasel, dat al zo'n 50 jaar bestaat. Het bleek ook hier weer hoe moeilijk het is van het patroon af te wijken: de mensen willen niet lastig gevallen worden met een ernstig stuk, het moet in die zin geen drama worden, aan de andere kant wil een toneelgezelschap als dat van Saasveld geen 'onderbroekenlol', geen stompzinnige dijenkletser. Wat nog wel kan is een tragi-komedie, de zaal wil best een zakdoek gebruiken om een tróanke uit de ogen te wissen of dat nu van het lachen of het huilen komt. De regisseur Harrie Lütkenhaus, nam ook als maatstaf dat het nooit te persoonlijk mocht worden. Het is wenselijk om een eenmaal gekozen stuk wat aan te passen aan de lokale situatie, aan actuele gebeurtenissen, en niets is gemakkelijker dan op zo'n moment iemand in het ootje te nemen die in die gebeurtenissen een rol speelt. Dat mag ook best, maar 'het slachtoffer moet er wel zelf om kunnen lachen, moet met een rechte

rug de zaal uit kunnen". 'Soms ontstaat spontaan een grap. Als er gezinspeeld wordt op de 'grootste rotonde van Nederland' (nabij Zenderen), bedenkt iemand een bordje met het opschrift 'Einde rotonde'.

Het lijkt er veel op dat Gerrit Voskes op het scherpst van de snede opereert met stukken die wel kluchtig, humoristisch zijn maar zich niet te buiten gaan aan onvermijdelijke per definitie domme boeren, voorspelbare misverstanden, verkeerd begrepen zinnen, foutief uitgesproken woorden en oneindig uitgerekte reeds lang uitgekauwde moppen. Sterk overdrijven werkt niet. Voskes zint op een idee en dat is soms een nacht of wat afzien, maar als het idee geboren is, schrijft hij in zeer korte tijd een avondvullend stuk dat dan neerkomt op 60 tot 70 bladzijden tikwerk. Hoewel hij zich ook het beste thuisvoelt in de komedie-stukken, vindt hij het toch een belangrijke ervaring voor spelers en toeschouwers als er eens een ernstig stuk wordt gekozen, waarin de emoties toch ook weer appelleren aan andere gevoelens.

Dit jaar gaat 'Een nieuw seizoen voor camping Blokzicht' in première. Vosges vertelde, dat hij het stuk in het Nederlands schreef, maar in het Twents dacht.

Een toneelstuk vraagt veel energie van de spelers. De regisseur nam 30 repetities als een absolute noodzaak. De spelers zijn op verschillende manieren bezig om hun aandeel in het geheugen te prenten.

De hoofdrolspeler, Eddy Schabbink, vond het weliswaar een machtige ervaring om die hoofdrol te mogen spelen, maar je moet dan wel heel veel tekst beheersen. Hij zag kans om dat tijdens de repetities te doen, als zijn rol even niet aan de beurt was. Anderen namen het stuk op, duwden de cassette in de recorder en, rijdend naar en van het werk, trainden ze op hun eigen fragmenten.

Typisch fenomeen: er wordt bijzonder weinig in de streektaal geschreven. De meeste gezelschappen nemen een stuk dat in het Nederlands geschreven is en gaan er spontaan mee aan de slag. Twents is van oudsher natuurlijk ook meer spreektaal dan geschreven taal. Al repeterend groeit dan de vertaling. Hoe vertaal je een woord als 'bovendien' Dat wordt dan 'En doar bie...' Achter de coulissen geven ze elkaar advies. "als jij dan na die regel zegt: "Hee is zo röstig as nen biggen in 't skot" ? Hoe vertaal je het begrip 'doetje' Dat wordt dan een uitroep: "Wat bin ie een tik-cai!"

Het heeft weinig zin om zo'n eenmaal vertaald stuk uit te schrijven, in een andere plaats blijkt dat niet te werken, de spontaneïteit blijkt dan te verdwijnen. Elke plaats heeft eigen taal, in de ene plaats noemt men kippen 'hoonders' in de andere plaats is dat 'hennen', woensdag is soms nog 'goonseldag', soms is het beter zo'n woord niet te gebruiken omdat geen mens dan weet waar het over gaat. Zo bleek in een stuk het woord 'pandiezen' voor te komen, maar geen (Drenths) mens kon vertellen wat het woord voorstelde, ook de taaltelefoon bleek het antwoord schuldig te moeten blijven. Tot de auteur er zelf aan te pas kwam: zijn moeder gebruikte dat woord als de kinderen ongedurig waren, zoals dat soms het geval is als er ander weer op komt is, dan werden ze te roerig en riep ze korzelig: jongs, hooft op de pandiezen.

Mooi is dat in Saasveld veel jong volk op de uitvoeringen afkomt, zo tussen 20 en 50. In Saasveld alleen al komen meer dan 1000 mensen langs om van de uitvoering te genieten. In Hengelo hoef je daar blijkens de ervaring van de regisseuse niet op te rekenen. Toch is iedereen van mening dat het toneel, zeker ook het streektaal-toneel, weer in de lift zit.

Het is een mooi medium om streektaal te promoten.

Gerrit Kraa

DE VREDE VAN MÜNSTER

H. Reynders

Op 15 mei 1648 werd te Münster in de Friedensaal op plechtige wijze de vrede tussen de Zeven Verenigde Provinciën en Spanje getekend. Van Nederlandse zijde waren de ondertekenaars de afgevaardigden Frans Donia namens Friesland, Johan de Clant uit Groningen, Wilhelm Ripperda namens Overijssel, Godard van Reede uit Utrecht, Barthold van Gent uit Gelderland, Johan van Mathenesse uit Holland met Adriaan Pauw als afgevaardigde van de koopmansstad Amsterdam en Johan de Knuyt uit de Zeeuwse provincie.

Een brief gedateerd 15 mei 1648 van de Nederlandse ambassadeurs aan de Hoogmogende Heeren der Staten Generaal te Den Haag meldt daarover: "Huyden sijnde Vrijdag 15 mej is in de grote sale van het stadshuys, met opene deuren en met groote toeloop van menschen geschiet d'uytwisselinge van Ratification over het Tractaat van Vrede tusschen de Coninck van Spangien ende vanwege U.H.Mo. met solemnelen Eedt bevestigt' .

Die vrede is inmiddels 350 jaar geleden tot stand gekomen en naast het feit dat ons land daardoor in 1998 het 350-jarige onafhankelijkheidsfeest viert, betekende de tot standkoming van die vrede een belangrijke stap op de weg van de internationale politiek. Die vrede kwam voor het eerst tot stand door onderhandelingen en werd niet bevochten door een overwinning op het slagveld. Door overleg en politieke druk werd een eerste stap gezet op de lange weg die de diplomatie nog had te gaan, wat internationaal een overwinning van de rede en het verstand mag worden genoemd. Teven werd voor het eerst een einde gemaakt aan despotisme en absolutisme van vorsten, wat tot de 17de eeuw algemeen als 'normaal' werd beschouwd (de Plakkaten en de Inquisitie waren een koninklijk recht). Het feit dat tevens in de vredesvoorwaarden sprake was van tolerantie, mag ook een grote stap voorwaarts worden genoemd op de weg naar verdraagzaamheid, anti-discriminatie en anti-racisme, vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid. De Vrede van Münster (bij onze oosterburen beter bekend als de Westfälische Frieden) staat dan ook te boek als een mijlpaal in de internationale diplomatieke geschiedenis.

Naast het bereiken van vrede met Spanje mag het met name voor Holland een mirakel worden genoemd, dat ondanks de Tachtigjarige Oorlog ons land in die periode kon uitgroeien tot een wereldmacht. Die macht (denk aan de VOC) reikte van pool tot pool, met sterke steunpunten in Azië, Afrika en Amerika. Die macht werd opgebouwd naast en ten koste van de bestaande wereldmacht Spanje, terwijl in 1648 de Nederlanden in staat waren om aan het grootste imperium ter wereld een tractaat op te leggen!

Gelijktijdig met de Vrede van Münster kwam ook een einde aan de Dertigjarige Oorlog bij onze oosterburen. Die oorlog kunnen we wellicht beschouwen als een grote Europese strijd, want er waren zeer vele landen, steden en standen bij betrokken. Interessant is daarbij dat de strijdende partijen niet uitsluitend gebonden waren aan religieuze ideologieën. Zo stond het katholieke Frankrijk aan de zijde van het protestantse Zweden en Denemarken, terwijl de Duitse staten sterk verdeeld waren. Ook deze oorlog werd na onderhandelingen beëindigd, waarvoor in 1641 het overleg te Hamburg de mogelijkheid had geschapen.

Aan de Vrede van Münster gingen ca. twee jaren van onderhandelingen vooraf, waarbij in Münster en Osnabrück ongeveer 10.000 personen (van hoog tot laag) betrokken zijn geweest. Ook aan de besprekingen door de Nederlanders waren al eerder onderhandelingen vooraf gegaan. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de rekeningen, waar te lezen valt dat er vóór 1646 al grote bedragen werden gefourneerd om te Münster de behuizing voor de deelnemers klaar te maken. In 1644 werden al tapijten voor dat doel gekocht. Voor huur werd tussen mei 1645 en januari 1646 een bedrag betaald van f 3990,- en voor reparatie aan onderkomens te Münster in dezelfde periode een bedrag van f 8308,-²

Op weg naar Münster

Het is een vererende constatering dat van de ca 230 diplomaten die aan de conferenties deelnamen, onze acht gezanten nog immer een plaats innemen temidden van de 35 schilderijen in de Friedensaal te Münster.

Op 5 december 1645 werden zeven van de acht afgevaardigden van de Zeven Provinciën te Den Haag benoemd (Adriaan Pauw werd namens de stad Amsterdam benoemd). Kort daarop vertrokken deze afgevaardigden in de richting Deventer, waar zij zouden verzamelen. Het was een zeer strenge winter en de tocht duurde lang en men ontmoette vele tegenslagen door de heftige koude, de slechte wegen en de lange afstand. Dat was de reden dat eind december 1645 de ambassadeurs verspreid bleken over vijf verschillende plaatsen, Zutphen, Deventer, Hengelo en Saasveld, terwijl De Knuyt uit Zeeland zich ergens onderweg moest bevinden³. De situatie, waarbij de extreme weersomstandigheden en de slechte communicatie het voorgenomen gezamenlijk reizen dreigden te doorkruisen, vroeg om een oplossing. Die werd mede beïnvloed door de weg die nog was te gaan, want het is niet denkbeeldig dat de verspreid blijvende gezanten, gedwongen door de omstandigheden en elk voor zich en niet tesamen, de kortste weg naar Münster zouden kunnen kiezen. Daarover ontbreken ons gegevens. Wel is bekend dat de kortste weg van Deventer naar Münster toen leidde langs de Schipbeek, over Goor naar Beckum en Boekelo richting Alstätte naar Münster⁴. Het is de verdienste van Wilhelm Ripperda geweest, dat hij middels koeriers alle afgevaardigden uitnodigde samen te komen op zijn havezate te Hengelo, om vandaar gezamenlijk naar Münster te reizen³. Op 6 januari 1646 (Gregoriaanse Kalender) arriveerden allen te Hengelo, waar een rustdag werd ingelast, waarbij tevens gelegenheid was om voor het laatst op vaderlandse bodem te vergaderen en de komende taak nogmaals te bespreken.

Het is opvallend dat in de (latere) afrekeningen over de tocht naar Münster nergens wordt gesproken over het verblijf te Hengelo. We treffen daar slechts een post aan ter grootte van f 12.664,- die wordt omschreven als: "Rijscosten van hier van de Heeren Ambassadeuren met hun gevolg vertrocken uyt Den Hache over Deventer naar Münster"².

Op 8 januari vertrok men uit Hengelo richting Münster, nadat Ripperda tevoren een postillon naar Steinfurt had gestuurd om aldaar logies te vragen op het kasteel van de vorst van Bentheim³. De weg door Enschede zal ongeveer dezelfde zijn geweest als die welke in later tijd als eerste werd verhard. Deze leidde via de huidige Hengelosestraat, door de Marktstraat naar de Markt, waar mogelijk een stop kan zijn gehouden. Via de Langestraat moet dan de huidige Lipperkerkstraat zijn gevolgd om de weg naar Gronau te rijden.

Bij Glanerbrug was toen (al) een houten brug, terwijl de annalen vermelden: "voetvolck van Enschede te doen opwachten tot ahn Gronouwe" (Gronau ontleent haar naam aan Grüne Au). In die tijd werd in Gronau nog Nederlands gesproken⁵. Destijds liep de weg na het passeren van de Dinkel dwars door Gronau heen, om ten oosten van de stad over de huidige Eschbach in drie richtingen te splitsen, w.o. richting Ochtrup. Toen was er nog een Schlosz Gronouwe binnen een gracht, maar of dat kasteel werd aangedaan is niet bekend.

Overigens moeten we ons realiseren dat het wisselen van paarden onderweg niet zo eenvoudig zal zijn geweest, want de toen bestaande postveren waren slechts berekend op het wisselen van paarden voor een enkele (post)koets. We mogen zeker aannemen dat het Alte Postamt bij Welbergen werd aangedaan, want dat lag op de route naar Steinfurt. Het feit dat de route Hengelo-Steinfurt in één dag werd afgelegd, doet vermoeden dat er onderweg zeker af en toe behoefte moet zijn geweest aan een rustpauze voor mens en dier.

Het verblijf te Steinfurt kon in het Steinfurter archief worden bevestigd, terwijl naderhand bleek dat dat verblijf al in 1979 was opgemerkt door een archivaris van het Staatsarchiv te Münster⁶. Het verblijf te Steinfurt duurde van 8 januari tot 11 januari 1646, welke tijd benut werd om o.m. de Franse gezanten te ontvangen (de Fransen waren ook in oorlog met Spanje).

Op 11 januari 1646 arriveerden de Nederlanders te Münster, waar zij werden tegemoet gereden door Franse en Portugese gezanten, die hen begeleidden tot aan hun logementen. In de stad stonden binnen de poorten 'drie compagnien soldaten in de wapenen ende binnen de stadt die burgerie'. De ontvangst was vriendelijk en de burgerij bleek enthousiast, terwijl uit brieven blijkt dat de ambassadeurs alle eer werd bewezen.

De Nederlanders logeerden gedurende de daaropvolgende twee jaren in het zogeheten Kramersamtshaus, dat nu de universiteitsbibliotheek herbergt. Daar bevindt zich ook het Zentrum für Niederlande Studiën (enig in Duitsland).

De koetsentocht van de Nederlandse afgevaardigden naar Münster kan worden gezien als een gezamenlijk optreden van de Provinciën, wat eigenlijk heel curieus mag worden genoemd. De wens naar vrede was nl. in lang niet alle gewesten aanwezig. Speciaal de aan zee gelegen gewesten trokken veel voordeel uit de handel en kaapvaart, zodat zij aanvankelijk fel tegen een vrede waren. Toch trad men gezamenlijk op, van welk gezamenlijk optreden de tocht naar Münster vanaf het kasteel Hengelo een duidelijk beginpunt was.

Het feit dat de Overijssels/Twentse vertegenwoordiger, Wilhelm Ripperda, een duidelijke rol speelde bij dit alles, heeft ertoe geleid dat op 12, 13 en 14 mei 1998 deze historische koetsentocht vanuit Twente naar Münster is herhaald. De aankomst te Münster heeft plaatsgevonden op de dag, voordat de officiële ondertekening van het Vredetractaat werd herdacht. Die herdenking vond plaats op 15 mei 1998 in de universiteits aula te Münster (toevallig ook nu weer, evenals in 1648, op vrijdag de 15de mei).

Die tocht is gereden met originele vierspannen met équipages en leidde langs de oorspronkelijke postwegen uit de 17de eeuw. Het moest een tocht worden waar Twente eer mee in kon leggen en die tevens zou passen in de vieringen van onze 350-jarige onafhankelijkheid.

PENNINGEN VAN DE WESTFAALSE VREDE

J.E. Gieskes

De ouderen onder ons herinneren zich als de dag van gisteren het einde van de Tweede Wereldoorlog; grote blijdschap, een onvergetelijke gebeurtenis!

Dat was de Vrede van Münster zeker niet minder, ze maakte een eind aan twee oorlogen: de Tachtigjarige vrijheidsstrijd van de Nederlanders tegen de Spanjaarden, en de Dertigjarige, waar het Heilige Roomse Rijk met al z'n burens bij betrokken was. In feite waren beide ook godsdienstoorlogen; het opkomende protestantisme tegen de gevestigde orde, de katholieke kerk. Na bijna vier jaren onderhandelen in Osnabrück en Münster was Nederland definitief onafhankelijk, en het Roomse Rijk verbrokkeld. Hoe dan ook: er kwam een eind aan veldslagen, plundering, marteling, hongersnood en epidemieën.

Het Van Deinsche Instituut is in het fantastische bezit van veertien penningen betreffende de Westfaalse Vrede (waaronder één exemplaar dubbel) en de 350-jarige herdenking is een gelegenheid bij uitstek om een beetje te pronken met onze fraaie collectie! (De grootte van de penningen op de foto's is helaas willekeurig, de werkelijke maten worden vermeld)

Vervolg: De vrede van Münster

Naast de officiële tentoonstellingen in het westen van ons land, gewijd aan 350 jaar onafhankelijkheid en de plechtige bijeenkomst van de Staten Generaal, Kamers en Kabinet, heeft Twente zich gepresenteerd met de koetsentocht op nationaal en grensoverschrijdend niveau.

Destijds lag Twente aan het begin van de onderhandelingen; in 1998 heeft Twente zich opnieuw als zodanig gepresenteerd.

Noten

1. Algemeen Rijksarchief te Den Haag (A.R.A.) Toegang 1.01.05 Inv.nr. 8448
2. Rijksarchief in Overijssel te Zwolle Toegang 3.1 Inv. nr. 1141
3. A.R.A. Toegang 1.01.05 Inv.nr. 8411 en 8412 en
A.R.A. Toegang 1.01.05 Inv. nr. 8417
4. Horsten F.H., 'Historische Wegenatlas van Nederland', (manuscript van dissertatie; Gemeente Universiteit Amsterdam)
5. Natur und Cultur des Raumes Gronau und Epe (1983) onder redactie van Hanspeter Dickel
6. Fürstliches Archiv Steinfurt. Rentamtsrechnungen G-4372 en
Warneck, H.J., '350 Jahre Dumter Schützengesellschaft 1627 e.V. Festtage (1979), p. 75

Foto's 1A, 1B

1. Penning, zilver, 59 mm

med.(ailleur): J. Looff, Zeeland

VZ (voorzijde): Vredesmaagd op zegekar, getrokken door Spaanse en Nederlandse (die met de pijlenbundel) leeuw.

Tekst: Spaans-Bataafse Vrede

KZ (keerzijde): *gelukwensch aan de menschheid van het eene tot het andere einde des oceaans, met hoope en wensch van eene algemeene gerustheid*

(Nederlandsche Historipenningen, Van Loon II, p. 312)

Foto's 2A, 2B

2. Penning, zilver, 41 mm

Med.: Engelbert Ketteler

VZ: Stadsgezicht van Münster. De mode om de 'skyline' van een stad op een penning af te beelden was een Nederlandse vinding uit de 16de eeuw en werd in de 17de eeuw erg populair.

Boven de stad zweven twee gekruiste palmtakken.

Rondschrift: *Münster, stad van de algemene vrede*

KZ: Drie duiven stoeien met even zoveel palmtakken

Tekst: Vrede is de beste zaak en de datum

(Van Loon II, p 324)

Foto's 3A, 3B

3. Penning, zilver, 35 mm

Med.: Ketteler

Onderaan VZ: EK. Verder het bekende stadsgezicht met daarboven een naar verhouding reusachtige engel met bazuin en palmtak en daarboven Jehova in 't Hebreeuws, omringd door wolkjes.

Aan KZ de vredesmaagd met verschillende takken in de handen.

Rondschrift op VZ en KZ in 't Duits, met gotische letters: *Ere zij God, en voor de mensen vrede op aarde*

(Van Loon II, p. 324)

4. Penning, zilver, 35 mm, gelijk aan 3, maar slechter van kwaliteit, niet afgebeeld

Foto's 5A, 5B

5. Penning, zilver, 41 mm

Med.: Ketteler

In verschillende opzichten gelijk aan 2. Op VZ verschijnt uit de wolken een grote hand met palmtakken, beschenen door zonnestralen, KZ gelijk.

De kwaliteit van dit exemplaar is zó bijzonder goed, dat het lijkt of hij gisteren geslagen is, het kleinste detail is zichtbaar. Let bijvoorbeeld op de kleine raampjes in beide domtorens in 't midden

(Van Loon II, p. 320)

Foto's 6A, 6B

6. Penning, zilver, 53 mm

Med.: Ketteler

VZ het bekende stadsgezicht met daarboven twee vliegende engelen, de ene blaast Vrede op z'n (of haar) bazuin

Rondschrift: *Van hier klinkt de vrede de hele wereld over, Münster, Westfalen*

KZ: twee handen, elkaar schuddend vanuit de wolken, hoorns van overvloed.

Tekst: *De gouden Vrede heeft de handen van Keizer en Koningen ineengesloten*

(Van Loon II, p. 320)

7. Penning, zilver, 41 mm

Gelijk aan 5, maar kleiner van formaat en slechter van kwaliteit. Niet afgebeeld

8. Penning, gelijk aan 5, maar verguld zilver. Niet afgebeeld.

Foto's 9A, 9B

9. Penning, zilver, 41 mm

Med.: Ketteler

VZ: het bekende stadsgezicht dat hij telkens weer kon gebruiken, maar nu staat er ten overvloede boven: Münster, in een lauwerkrans.

Tekst: *Ziehier het graf van de oorlog, de trofee van de vrede*

KZ: dezelfde duiven als op KZ van 2.

Foto's 10A, 10B

10. Penning, zilver, 59 mm

Med.: onbekend. Naar mijn mening is dit de fraaiste penning van de hele collectie, zeldzaam en haast perfect van kwaliteit.

VZ: Vrede en gerechtigheid elkaar omhelzend en kussend; daarvoor de stenen tafelen van Mozes met de tekst: Aan God, aan de naaste.

Rondschrift: *Vrede en gerechtigheid bekronen de Markten, de Kerken en de Landen*

KZ: Jehova straalt over Geloof en Godsvrucht.

Tekst: *Gelukkig het land waar Geloof en Godsvrucht zegepralen*

(Van Loon II, p. 315)

Foto's 11A, 11B

11. Penning, zilver, verguld, 57 mm

Med.: onbekend

Betreft de Dertigejarige Oorlog.

VZ: Vrede en Oorlog ontmoeten elkaar

Tekst: De gouden vrede maakt dat wapens zwijgen

KZ: Duits rijm: *Dertig jaar heeft de oorlog geduurd, veel vergoten bloed bracht de overwinning. Dit jaar bracht God de vrede, Hij zij geloofd en geprezen. Anno 1648*

Rondschrift: *Vrede, vroomheid en wijsheid richtten een muur op tegen het zwaard van de oorlog*

Foto's 12A, 12B

12. Penning, brons, 41 mm

Med.: Vestner

VZ: Beeltenis van, tekst: *Godfried de Meiern, bemiddelaar en ontwerper van de Westfaalse Vrede*

KZ: Familiewapen en spreuk, vrij vertaald: *maak je niet druk om onnutte zaken.*

Foto's 13A, 13B

13. Penning, zilver, 53 mm

Med.: Ketteler

VZ: Apostel Paulus, half afgebeeld, eronder: ik heb de goede strijd gestreden en het geloof behouden
Rondschrift: *Tijdens de regering van Keizer Ferdinand III van Oostenrijk en Prins-bisschop Ferdinand I van Beieren*

KZ: De bekende, uit de wolken stekende handen, elkaar schuddend, een Mercurius-staf omklemmend.
Tekst: Ter herinnering aan de algemene vrede, afgekondigd te Münster in Westfalen. Anno 1648, 25 oktober

Rondschrift: *Gelukkige tijd als vrede en eendracht heersen*

(Van Loon II, p. 320)

Foto's 14A, 14B.

14 Penning, brons, 41 mm

Med.: H.A. en E.B.K.

VZ: het in de Tweede Wereldoorlog verwoeste stadhuis, waar in 1648 de vrede getekend werd, nog in puin.

Rondschrift: Westfaalse Vrede, 24 oktober 1648-1948 Münster

KZ: De slechts met een palmtakje beklede Vredesmaagd brengt twee krijgslieden ertoe de wapens neer te leggen en elkaar een hand te geven, met de tekst: vrede is de beste zaak

Uit al deze penningen blijkt, dat men dacht dat deze vrede het einde zou betekenen van alle oorlogen. Het mocht niet zo zijn, helaas.

Fotografie: W. Kampjes, Van Deinse Instituut

Literatuur:

Gerard van Loon: *Nederlandsche Historipenningen*, deel II (1727)

Mark Jones: *The Art of the Medal* (1979)

Grote Nederlandse Larousse

Kroniek van Nederland (AGON)

VAN DE REDACTIE**'Het einde' van de Goorse Bandijk**

In reactie op het (aanvullende) artikel 'De Goorse Bandijk' van de heer G.A.B. Nijhuis in 't Inschrien 1998 nr. 2, meldde de heer G.J. Geerts ons, dat zijn bijdrage aan 't Inschrien 1998 nr. 1 door een abuis zijnerzijds de titel 'De Goorse Bandijk' heeft gekregen. In het artikel heeft de heer Geerts uitsluitend een beschrijving proberen te geven van de wijze waarop na vele eeuwen de Bandijk ophield te bestaan. De juiste titel had dan ook moeten luiden: 'Het einde van de Goorse Bandijk'

Hoe Twents is ons Twents?

Het artikel 'Hoe Twents is ons Twents', geschreven door H. Hagens en gepubliceerd in 't Inschrien 1998 nr. 2, leidde tot een reactie van de hand van de heer G. van der Vliet te Enschede. Van der Vliet verwijt Hagens, dat hij zijn bijdrage niet in het Twents heeft geschreven (dat is nu eenmaal een redactie-besluit!) en wijst er op, dat de door hem en Löwik in hun vertaling van 'Asterix den Galliër' gehanteerde spelling de zogenaamde 'Standaard schriefwieze' is, ontwikkeld door hemzelf en gebruikt in alle uitgaven van 'De Oare útjouwerij'.

Bedenckingen over het thien-hoornigh en
Leven-hoofdigh

D6
B33

TREVES ofte PAYS

MUNSTERS - MONSTER;

By den Paus URBANUM ontfangen.

Om het welke inde verlossinghe by
te staen / ende te omhellen / de Geunierde Neder-
landen / beneben andere Potentaten van Europa /
van den koninck van Spagmen werden ghenoo-
dicht.

Door E. P. ESSIENS

Gedruckt in't Jaer 1643.

**OUDE DRUKKEN VAN 1643 IN DE BIBLIOTHEEK
 OUDHEIDKAMER TWENTE**

D. Taat

TEGEN DE VREDE !!!

'Bellum securitas'

'Den Oorlogh is der Nederlanden Seeckerheyd'

In het Elderinkshuis, uit het vroegere bezit van A. Wevers Jr., zijn ook boekjes te vinden, waarin geageerd wordt tegen de Vrede van Münster. Er zijn twee kleine oude drukken van 1643, getiteld 'Bedenckingen' en 'Noodighe Bedenckingen' tegen de Treves (de wapenstilstand) ofte Pays (vrede). Uiterlijk zijn het dezelfde uitgaafjes als in 't Inschrien oktober '97 en april '98 besproken. Vergelijk de beide illustraties van het titelblad op ware grootte.

Het eerste is een fulminerend geschrift tegen de onderhandelaars en de 'zwakkelingen' die met de ervvijand willen heulen. Uit religieuze motieven keert de auteur zich (anoniem) tegen alles wat des 'Spaengiards of Roomsch' is. Hij ziet het Munsters Monster als een zevenhoofdig en tienhoornig beest. (Openbaringen 13 vs 1). De van slechte voornemens zwangere koning van Spanje nodigt de Nederlanden uit om het beest te helpen 'verlossen' als een kwaad gebroed van een hoerige kraamvrouw.

Het andere geeft veel duidelijker overwogen argumenten tegen de wapenstilstand. Onze handel met de Oost en 't Westen levert meer op dan enige negotie met de Spangiaerden. Gewezen wordt op de Armada en de aanvallen in de zuidelijke provincies. Ook is het beter een Oranje-Compagnie soldaten op de Canarische, Italiaanse en Spaanse Eilanden te stationeren, dan de militia in te korten. Dat geeft alleen maar mouterij en plundering door loslopend volk. Een equipage van verstandig bootsvolk aangevuld met vrijbuiters is een beter middel tot welvaart. De trouwhartige Nederlanders moeten maar wat minder aan pracht en praal offeren. Aangetoond wordt dat een zekere oorlog beter is een onzekere vrede.

Er zijn Ambachtsheren die priesters, Jezuieten en kloppen ondersteunen met een 'vervloecht roomsch regt' om de binnenlandse twisten aan te wakkeren. Elkaar de loef afstekende burgers disputeren met de vijand om ons opnieuw politiek en kerkelijk uit te leveren aan de Paus en Spanje.

Zo rijgen de zinnen zich aaneen met een beroep op het gezond verstand van de 'Eerweerde Overicheden', want Munster mag het Monster niet baren! Amen.

Dit boekje sluit met een extract uit een brief van Prins Maurits van 1608. Toen al refereerde deze doorluchtige vorst aan de 'periculeuse factien', die toen van Grave, via Deventer tot Groningen nog in 's vijandts geweld lagen. Pas door krachtig optreden was de koning in 1590, 1597 en 1600 tot rede te brengen.

Roedige bedenckingen

DE

Trouhertighe Nederlan-

ders / ober de aen-staende Munstersche

Handelinghe van Wede ofte Treves : om

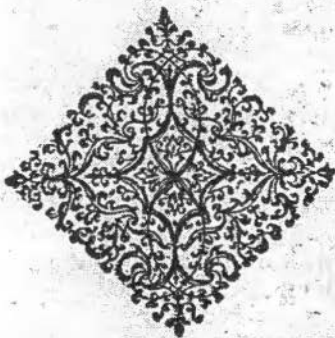
van alle Regenten / die Gods kercke

en 't Vaderlant lief hebben / rijpe-

lijck en consciencieuselijck ober-

dacht te werden.

Latet anguis in Herba.
Hispanus cum tibi dicit ave
Tanquam ab hoste cave.

Ghedrukt in't Jaer 1643.

D6

B33

n

Zwaleman

MET DANK AAN HEER HUGO

Huys Hengelo, de trotse havezate die Twente op de kaart van de nationale geschiedenis heeft gezet, is in 1821 afgebroken. Maar zijn laatste Heer heeft mij persoonlijk vriendelijk gegroet en zijn handtekening geplaatst in het boek, dat hij samen met enkele andere auteurs aan het verdwenen edelmanshuis heeft gewijd. Ik heb sterk de neiging om dr. H. Reynders voortaan Heer Hugo tot Henghel te noemen. Zonder hem zou de Twentse herdenking van 350 jaar Nederland als Europese mogendheid in Twente heel wat minder weerklink hebben gevonden dan nu het geval is. En dat, terwijl de vrede die in 1648 een eind maakte aan onze tachtigjarige onafhankelijkheidsstrijd toch in onze nabuurstad Münster werd gesloten.

Hugo Reynders en zijn maten hebben het verdwenen kasteel opgespit vanonder het industriële geweld waarmee het moderne Hengelo het had bedolven. Letterlijk, maar vooral ook figuurlijk. Het tot industriestad uitgegroeide armzalige dorp tussen een paar moerassige beeklopen blijkt een echte geschiedenis te hebben gehad. Compleet met zwierig geklede edellieden, die een hoofse staat voerden in een deftig kasteel dat niet onderdeel was voor het huidige Twickel. De bodemvondsten die samen met weinig bekende archiefgegevens de stof geleverd hebben voor de indrukwekkende beschrijving van Hengelo's vergeten glorie, zijn overtuigend genoeg. Huys Hengelo dat begin zestiende eeuw een eerder (bewoonbaar) spieker verving, heeft met zijn indrukwekkende poort (die bij het Twekkelose landgoed 't Stroot bewaard bleef), zijn omgrachting, zijn voorhof en vooral zijn vroege renaissancegevel de allure gehad van een groot edelmanshuis. De gezanten, die namens de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden van hieruit naar Münster zijn vertrokken hebben zich kunnen koesteren in de warme gastvrijheid van Wilhelm Ripperda, hun Overijsselse confrater. Letterlijk zelfs, want uit de gedempte grachten kwamen behalve opmerkelijke bouwfragmenten en resten van wijnroemers, ook tegels tevoorschijn van de bij ons nogal zeldzame, maar in Duitsland nog steeds gangbare Kachelofen.

Zij konden die warmte goed gebruiken toen zij zich in de koude winter van 1648 voorbereidden op de barre tocht naar Münster, waar de vredesonderhandelingen toen een aanvang zouden nemen.

Precies 350 jaar nadat er (twee jaar later dus) een akkoord was bereikt, is tijdens de uitzonderlijk warme IJsheiligen van mei 1998 die tocht nagespeeld. Twickel moest nu Huys Hengelo vervangen en dat heeft het met zwier gedaan. Ook al zijn er geen

statiekarossen uit de Spaanse tijd bewaard gebleven (wél een prachtig door Harm Nijhof handgemaakt model op de bijbehorende tentoonstelling) en was er een tekort aan historische kostuums, het was een bijzonder spectaculaire gebeurtenis.

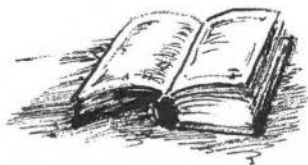
De statige eiken in de Twickellaan moeten zich in hun jeugd teruggewaand hebben bij het passeren van de prachtige paarden, de deftige koetsen en al die hoogwaardigheidsbekleders met hun personeel. Ik heb zelfs de hand van Gerard Terborch mogen schudden, de 'hofschilder' van de vredesonderhandelingen. In werkelijkheid de Hengelose kunstenaar Josef de Bot, die de moderne persfotografen mocht beconcurreren.

De man achter dit spektakel? Heer Hugo Reynders. De mede-opgraver, mede-auteur, mede-inrichter van de schitterende tentoonstelling in Hengelo's stadhuishal (die helaas maar een maand kon blijven) en ook de man achter de koetsentocht. Als 'regelneef' ongetwijfeld de evenknie van zijn historische voorganger Wilhelm Ripperda. Jammer alleen dat hij geen historisch kostuum had aangetrokken.

Het is natuurlijk zo, dat een spektakel als deze vredeshedenking niet door één man op touw gezet kan worden. Er is in elk geval een brede weerklank voor nodig. Musea kunnen er het nodige aan doen en de nationale feestviering steunt dan ook op belangrijke tentoonstellingen in heel het land. Zelfs het Rijksmuseum Twenthe heeft ondanks zijn huidige afkeer van historische zaken een duit in dit zakje gedaan. Maar het zijn vooral de particuliere liefhebbers die de geschiedbeoefening tot een levend cultuurbezit kunnen maken. Twente als geheel heeft daar heel wat aan gedaan, waarbij Hengelo (Reynders c.s. kregen grote medewerking van de gemeente) concurrent Enschede ver voorbij is gestreefd. Enschede deed op de achtergrond wel mee aan het grote steden-overleg, dat het Twentse spektakel mogelijk heeft gemaakt, maar het heeft ook een kans laten liggen.

'Zonder Maurits geen Münster' was de slogan waarmee een enthousiast groepje particulieren vorig jaar het feit had willen herdenken, dat 400 jaar tevoren Prins Maurits de stad (en een rij van grenssteden) veroverde. Daarmee werd, zij het nog labiel, de 'tuin der Nederlanden' gesloten en de grondslag gelegd voor het glorieuze einde van onze vrijheidsstrijd, bijna een halve eeuw later. Jammer dat dit initiatief niet is opgepikt. De autoriteiten reageerden lauw, maar ook de historisch geïnteresseerden ter plaatse lieten het afweten. Ons eigen Van Deinse Instituut zag het ook niet zo zitten. Dat moet wijlen onze naamgever wel verdrotten hebben. Wel hebben wij met adviezen en expositiemateriaal bijgedragen aan het succes van de Hengelose 'Münster'-tentoonstelling. Heel wat kleinere plaatsen hebben wel bijgedragen aan de aandacht die het historische vredetractaat heeft gekregen. Van fietstochten tot tentoonstellingen, zoals het fraaie kaartmateriaal dat in het gemeentehuis van Ambt Delden te zien was.

De officiële viering omvatte ook een symposium voor middelbare scholieren. Geen slechte zaak, maar ik heb de indruk dat de deelnemers toch vooral geïnteresseerd

Boekennieuws

GOOR GISTEREN

De reeks boeken over de geschiedenis van het 'Twentse Haagje' oftewel: Goor (Goor de eeuwen door, 1982; Goor, dat is mien plaetske, 1984; Sprokkelen in Goors verleden, 1987) is sinds kort verrijkt met een nieuw deel: 'Goor Gisteren'. Deze titel dekt de inhoud, indien 'gisteren' in termen van een eeuw kan worden opgevat: de vorige eeuw en de eerste helft van onze eeuw. Inderdaad gaan de meeste verhalen over die periode. Behalve de eerste twee hoofdstukken onder de kop 'ALGEMEEN'. Beide zijn van de hand van de welbekende Goorse geschiedschrijver H. Geerts; ze zijn lang en zo grondig als we van Geerts onderhand gewend zijn en dus verwachten mochten. Ze behandelen achtereenvolgens de landwegen en de waterwegen om Goor, beginnend in de Middeleeuwen maar toch met de nadruk op 'gisteren', namelijk hoe het zich allemaal uiteindelijk ontwikkelde tot de toestand van vandaag.

Geerts' naam staat, behalve boven het 'Woord vooraf' boven maar liefst 26 van de 34 hoofdstukken; andere auteurs zijn B.J. Bolink (2), S.B. Siebelink (1), H.J. Huchshorn (5) en M. Gies (1). De oplossing van de optelling van deze getallen vindt u in de inhoudsopgave. Burgemeester drs. T.J. Schouten schrijft het voorwoord, met een warme aanbeveling. En terecht!

De verhalen zijn ondergebracht in verschillende rubrieken: Algemeen, Onderwijs, De Kerk, Sociale toestanden, Verenigingen, Oorlogen, Bedrijfsleven, Gemeentepolitiek, Personen, Feesten en Straten. Dit stukje heeft niet de pretentie of bedoeling, een recensie te zijn. Wat zullen we ook! Je moet al oer-Gorenaar zijn, om je bij alle verhalen betrokken te voelen en er dus iets kritisch over te kunnen zeggen, indien dit al nodig zou zijn. En toch zijn ook veel van die uiterst Goorse verhalen alleszins aan te bevelen tot lezing. Er is dikwijls veel herkenbaars in, ook voor - vanuit Goor gezien - 'boetenmaarsen'.

Geerts' verhalen zijn, met de nodige grondigheid en de overvloed aan bronvermeldingen, over het algemeen vertellend en soms lichtelijk humoristisch geschreven. Een enkele keer laat hij, nogal sterk persoonlijk, zijn emoties meespreken, namelijk in het hoofdstuk 'Goor in de Tweede Wereldoorlog', op bladzijde 189. Begrijpelijk, maar of zoiets nu in een historieboek moet....?

Vervolg Zwaleman:

waren in het dagje lesvrij en het popfeest achteraf. Ze waren kennelijk al te oud voor de fantasie die je nodig hebt om historie te beleven. Om de jeugd te pakken moet je jonger beginnen, zoals bleek toen vorig jaar op de Usseler-es (dus toch) een stukje Mauritsherdenking plaatsvond. Daar is het toen bij gebleven. Maar ja, niet iedereen heet Heer Hugo.

Kritiek op de verhalen zullen we niet hebben. Het boek is uitbundig geïllustreerd, en daar kunnen en willen we zeker wat kritiek kwijt. Veel afbeeldingen worden namelijk gebruikt om, in een lang bijschrift, nog extra feiten te vermelden. Eigenlijk is dat de omgekeerde wereld: afbeeldingen zijn er om de tekst te illustreren. Erg is het natuurlijk niet, het is de keuze van de auteurs. Wél erg vinden we, dat op een aantal bladzijden foto's aaneen worden gepraat van onderschrift.....naar onderschrift. En dan eigenlijk op onjuiste wijze. Op blz. 48 en 49 staat een waar zoekprogramma van 10 foto's, waarmee de samenhang van de waterlopen rond Goor duidelijk moet worden. Die samenhang, ook tussen de foto's, zit er dus wel in. Maar wat te denken van een fototrits op blz. 125, waar een West-Twentse schaapskooi ("Gezien verder het feit dat de boer nogal eens werd geconfronteerd met de pokziekte van zijn schapen...."), een bij de potkachel duttende oude boer Keppels uit Driene bij Hengelo (".....is het niet zo verwonderlijk dat hij af en toe in diep gepeins verzonken zat na te denken over de onzekere toekomst.....") en een Noord-Twentse boer in 'kistentuug' met een blikken midwinterhoorn (".... terwijl buiten over de Twentse velden de nostalgische roep van de midwinterhoorn weerklonk") zomaar aan elkaar worden gekoppeld. Heel fraai is de foto op blz. 138 van vier bepaald niet oude Goorse schonen rond een tafeltje met lappen en een naaimachine, die door het onderschrift "Maar hoe moeilijk de crisisjaren ook waren, de dames (- namen -) gingen 'gewoon' door met hun naaikransje....", gekoppeld worden aan een uitgelezen stel van negen oale kearls (blz. 139) met de mededeling: ".....terwijl de heren (- namen -) veelal genoeglijk aan hun pijpje lurkten". Toe nou! En geeft de foto op blz. 261 echt het erve "'t Haantje" weer na de brand?

Hoe dan ook, we hebben met plezier in het boek gelezen. We hopen dan ook dat in een volgend boek zulke foto-bewerkingen achterwege blijven. Want er zal misschien nog wel eens weer een Goors historiewerk verschijnen. Goor is oud, het heeft een fraai archief en enthousiaste vorsers en schrijvers. Bie tied van leaven.... Graag!

H.H.

N.a.v. Goor Gisteren. Een nieuwe serie verhalen rond de Goorse Bandijk.

Uitgave Stichting Goors Historie, 1997. Verkrijgbaar in de boekhandel, prijs f 35,-.

GELUK EN ZAEGEN door Adriaan Buter

Aan de hand van eigen 'dichtsels' neemt Adriaan Buter ons mee door zijn tachtigjarig leven, dat een grote lijn bevat:

"Het leven is waard om geleefd, maar vooral om beleefd te worden!"

Daarvan getuigen de gedichten, die thematisch gerangschikt zijn. Onder 'Blauwe Jeugd' vinden we de dichtsels die de idealen van de jonge Buter als drankbestrijder uitdragen, waarna onder de rubriek 'Rood is mijn hart' het socialisme beleden wordt. Vooral 'Meispel' (Goor, 1956) is daarvan een interessant voorbeeld. Al in zijn vroege gelegenheidsgedichten komt de streektaal aan bod, bijvoorbeeld in 'Jaan en Greet'. Onder het kopje "'t Oale Leed" verschijnt het volkskundige element in Buters leven. Ook zijn nageslacht

wordt in dichtzels bezongen. Een aspect dat nog niet zo bekend was: een bekend Twents volkskundige en journalist bracht zijn (soms intieme) gevoelens in dichtvorm op papier: een tachtigjarige mijlpaal waardig! Het 80 pagina's tellende boekje is verlucht met pentekeningen van de jubilerende auteur en ziet er verzorgd uit.

E.J.

Uitgeverij Van de Berg (Enschede, 1998)

ISBN 90-5512-075-8

LEZEN IN GELDERSE EN OVERIJSSELSE BRONNEN

Bijna dagelijks zien nieuwe boeken over lokale en regionale geschiedenis het licht. Historische tijdschriften - in Gelderland en Overijssel verschijnen er meer dan honderd! - voegen daar vele grote en kleine artikelen aan toe. Deze stroom van publicaties wordt gevoed door onderzoek in archieven. Dat wil zeggen: door onderzoek in documenten die tot ver in de 19de eeuw in overgrote meerderheid met de hand geschreven werden.

Het lezen van oud schrift vergt kennis van schriftvormen, maar bovenal oefening. De nieuwe publicatie 'Lezen in Gelderse en Overijsselse Bronnen' stelt beginnende én meer ervaren lezers van oud schrift in staat hun kennis en vaardigheden te vergroten. Het boek is een initiatief van de IJsselacademie in Kampen, de Stichting Kunst en Cultuur Overijssel en het Gelders Oudheidkundig Contact.

Het bevat allereerst een zestigtal bronteksten uit de periode van de Late Middeleeuwen tot het einde van de 18de eeuw. Alle teksten zijn afkomstig uit archieven in Gelderland en Overijssel. Ze geven samen een goed beeld van de zeer gevarieerde inhoud van het geschreven erfgoed in deze provincies. De teksten zijn van uiteenlopende moeilijkheidsgraad. Bijzondere aandacht gaat uit naar het kurrente-schrift, een Duits schrifttype dat van de 15de tot de 17de eeuw in Oost-Nederland regelmatig werd gebruikt. De bronteksten zijn getranscribeerd, dat wil zeggen weergegeven in moderne drukletters, en van verklarende toelichtingen voorzien. Het eerste hoofdstuk beschrijft de ontwikkeling van het schrift en geeft vele voorbeelden van letters, cijfers en afkortingen.

Met lezen alleen is de onderzoeker niet klaar. Op lezen volgt interpreteren en begrijpen. Vandaar dat dit boek naast bronteksten ook een aantal thematische inleidingen bevat, onder meer over bestuur, rechtspraak, waterschappen, persoonsregistratie, belastingen en armenzorg. Omdat tijdrekenkunde, maten en gewichten en munten vroeger nogal afwaken van wat wij vandaag de dag gewend zijn, zijn ook aan die onderwerpen inleidingen gewijd. De literatuurlijst aan het eind van het boek verwijst naar meer publicaties over al deze thema's.

'Lezen in Gelderse en Overijsselse Bronnen' is in mei 1998 verschenen. Het boek telt ca 220 pagina's en kost f 29,95.

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen.

Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-2428744*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 074 - 3764792
GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

SINDS 1844
boekhandel Broekhuis

Algemene en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
Kantoorartikelen en Schrijfwaren
School- en Studietoeken

Hengelo
Enschedestraat 19
Telefoon 074-2910267

Enschede
Marktstraat 12
met afdelingen:
multimedia en galerie
Telefoon 053-4325210

Almelo
City Promenade 21
Telefoon 0546-812235

UT Enschede
Campus Boekhandel
gebouw Drienerburgh
Telefoon 053-4892414

bB

HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 0543 - 4611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053 - 4314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*